

ОКТОМВРИ И ПРОБЛЕМЪТ ЗА ЛИТЕРАТУРНИТЕ ВРЪЗКИ

Любомир Павлов

Проблемите за развитието и перспективите на съвременната литература, за социалистическия реализъм, за неговия генезис и общите му закономерности, за националното своеобразие на отделните литератури, за техните връзки и взаимодействия придобиват изключително важно значение. Те се намират в центъра на вниманието на литературите от социалистическите страни, а също и на литературоведите марксисти от капиталистическите страни. Появиха се много изследвания както от общотеоретически, така и от конкретно-исторически характер. Все по-често към тези проблеми са принудени да се обръщат и реакционните буржоазни литературатори.

Значението на разглеждания проблем нарасна особено много в последно време във връзка с полувековното съществуване на Съветския съюз и на съветската литература. Защото Великата октомврийска социалистическа революция стана повратен момент не само в обществено-политическия живот на народите, но и в цялостния им духовен живот, в това число особено и в културното развитие на човечеството. Литературата и изкуството на социалистическия реализъм, трайно овладели умовете и сърцата на милиони хора, вече имат богати традиции и заемат челно място в художественото развитие на човечеството през XX век.

Октомври не попречи на разностранните творчески интереси и предпочитания на читателите и литератураторите към художествените произведения от миналото и съвременността. И в същото време Октомври разбуди милиони хора от всички страни и континенти, помогна на всички най-изтъкнати дейци на литературата и изкуството по новому да погледнат света, вдъхна им увереност в бъдещето на човечеството. Обедини ги в един мощен поток на новото, революционно изкуство. Октомври събра като във фокус творческите интереси и намерения на писатели от различни литературни направления и народи с различни философски и политически възгледи. Стана съдържание на много крупни художествени произведения на нашето столетие. Защото общоизвестна истина е, че произведенията на литературата и изкуството са рожба и отражение на своето време. И колкото дадено художествено произведение по-пълно и по-силно в идейно-естетическо отношение пресъздава духа и атмосферата на времето, мислите, стремежите и борбите на своите съвременници, толкова по-трайно то остава в историята на световната култура.

В тази статия се разглеждат някои страни от интернационалния характер, интернационалната същност на Октомврийската революция и на съветската литература във връзка с тяхното значение за световния литературен процес на XX столетие.

В нашия век на остри идеологически различия и противоречия, век не само на невиджани научно-технически успехи, но и на грамаден скок напред по пътя на общественно-социалния прогрес, век на победата и тържеството на комунистическите идеи сред огромното мнозинство на човечеството идеологическите въпроси имат особено важно значение. А проблемът за литературните връзки и взаимодействието на националните литератури е ярко идеологически проблем. При това не само според единодушното мнение на литератураторите марксисти, но и според дълбокото вътрешно убеждение на буржоазните литературатори. Иначе едва ли можем да си обясним стремежа на буржоазните идеолози, включително и на редица видни компаративисти, непременно да махнат идеологическото жило на литературните влияния, тяхното класово и конкретно-историческо разглеждане. За да сведат този сложен проблем само към „чисто литературни“ заимствувания и влияния. Проявяват учудващо неумение или нежелание от литературните факти да преминат към логически произтичащите от тях обобщения, съзнателно отделят литературата от социалната борба и отричат активната ѝ роля в развитието на обществото.

Такъв подход има пряка връзка със съвременните теории за „деидеологизация“ на живота на „съвременното индустриално общество“, за отричане на личието на резки идеологически противоречия. И същевременно колко близко е към призивите против познавателния характер на литературата и изкуството, против тяхното обществено предназначение. Историата на литературата у тях е, по думите на И. Г. Неупокоева, движение в затворен кръг на повтарящи се теми, сюжети, мотиви и образи в различните литератури. Спирайки се на методологическите недъзи на компаративизма, съветският литературовед Р. М. Самарин пише, че като се увличат в изучаване на „влиянията“ на една литература върху друга, компаративистите пренебрегват националната специфика на дадената литература, не забелязват онези условия в историята на страната, които действително определят и нейното литературно развитие като цяло, и възможността ѝ да възприема едно или друго влияние (сб. Взаимосвязи и взаимодействие национальных литератур, М., АН СССР, 1961, стр. 64).

Напоследък дори в средите на самите компаративисти се чуват гласове за „криза на сравнителното литературознание“ (В. Велек). Вярно е, че не бива всички представители на компаративизма, обединени в международната асоциация за сравнително литературознание да се разглеждат като наши открити идеологически противници. Защото и сред тях има обективни изследователи, които наистина се интересуват от въпросите на литературата и литературните влияния. В трудовете и теориите на привържениците на компаративизма има и много полезни материали и данни за една или друга литература, интересни наблюдения и сравнения.

И все пак когато става дума за общия идеологически и методологически подход към проблема за литературните взаимодействия много по-плодотворно и перспективно е марксистко-ленинското схващане за литературата като обществено явление, резултат и на общественото развитие на съответната страна, и като активен фактор, който оказва силно въздействие върху обществения живот. Безспорно талантът на твореца има решаваща роля при непосредственото създаване на дадено художествено произведение. Но това произведение ще бъде наистина художествено, с трайна естетическа стойност само когато в една или друга степен е отражение на своето време. Не като плакат или лозунг, не като фотографска снимка. А като художествено пресъздаване на душевния мир, на интересите, стремежите и преживяванията на своите съвременници.

Редица представители на компаративизма продължават да използват антикомунистическия речник от първите следоктомврийски години, за да отричат развитието на литературата и изкуството на социалистическия реализъм. Според американския компаративист В. Фридерик „марксистите писатели в страните, контролирани от комунистите и извън тях, са по-скоро пропагандисти, отколкото художници“. Ако вземем кое и да е писание на Бадев и бадевци у нас и в чужбина още през 20-те и 30-те години, ние ще намерим същия „литературоведчески“ подход към произведенията на писателите комунисти и изобщо на революционните писатели. Вероятно според г-н Фридерик цитираната фраза е дълбоко научен анализ, а не пропаганда, не открит антикомунизъм. Те са против политическия характер на литературата и литературните изследвания, когато става дума за марксистко-ленински подход към жизнените и литературните факти. Самите те обаче съвсем определено изявяват своите идеологически предпочитания: против комунистическата партийност и народността, против проблема за положителния герой на социалистическо-реалистическото изкуство и историческия оптимизъм на това изкуство, изобщо против теорията и художествената практика на социалистическия реализъм.

Известна е постановката на Маркс, че всяка нация може и трябва да се учи от другите. И това трябва да се разбира както за материалното, така и за духовното производство. Още в Комунистическия манифест бе подчертано, че духовните произведения на отделните нации стават общо достояние, националната едностранчивост и ограниченост става все повече невъзможна и от многото национални и местни литератури се образува една световна литература (Маркс, Енгелс, съч., т. 4, С., БКП, стр. 428). Разбира се, това не означава пренебрегване на класовия подход при използване опыта на другите. А използване съобразно интересите и от позициите на работническата класа. Защото не може да се мисли за каквото и да било развитие напред, без да се усвои натрупаното от човечеството през неговата хилядолетна история. Ленинската теория за културното наследство представлява една широка платформа за развитието на човешката култура.

Периодът на вътрешно-племенното развитие, изолирано от всички други, отдавна е останал в далечната предистория на човечеството. Нещо повече, дори в дълбока древност, едва направили първите си стъпки по пътя на социалното и културното развитие, народите се обръщат към опыта на останалите. И неизменно правило през хилядолетията е било това, че народите са по-напреднала организация на живота си оказват влияние върху цялостния духовен живот на другите. Като илюстрация на тази мисъл, без да се спирам на отделни световноизвестни имена, ще посоча някои от огнищата на световната култура в миналото, огнища — ярко влияли върху културата на другите народи. Например древногръцката култура, която и до днес продължава да омайва със своето богатство и високото си майсторство. По-нататък нашата кратка историческа разходка би минала през италианското възрождане, през френския класицизъм, през английското и френско просвещение, през френския и английския критически реализъм. За да се насочи в началото на XX век към Русия.

Още през втората половина на XIX и началото на XX век руската литература заема едно от челните места в световната литература. В художественото развитие на човечеството няма друг народ, който за такъв сравнително кратък исторически период да е дал на света толкова известни писатели и мислители, както Русия. Пушкин, Лермонтов, Толстой, Достоевски, Гогол, Тургенев, Некрасов, Чехов и Горки, Белински, Чернишевски, Добролюбов, Плеханов и Ленин — всяко от тези имена е станало неделима част от духовния

живот на човечеството през последното столетие. По думите на Хайнрих Ман, руската литература от XIX век е грандиозно явление с такава огромна съзидателна сила, че писателите от западните страни, привикнали към упадъчните течения, трудно си представят, че са съвременници на тази литература. Голямото международно значение на руската литература отбелязва в началото на века и В. И. Ленин в книгата си „Какво да се прави?“. И особено в статиите си за Толстой, чийто „произведения заеха едно от първите места в световната художествена литература“, станаха „крачка напред в художественото развитие на човечеството“.

Великите руски писатели от XIX век в повечето от своите произведения отразяват най-добрите стремежи на народа, помагат не само за художественото, а и за общественото му развитие. Безспорно това се е отразило и на международното значение на раждащата се руска социалистическа литература. Решаващото обаче е появяването на новия исторически герой, на работническата класа и тяхното художествено пресъздаване в литературата. Действително дълбоко художествено пресъздаване на новия исторически герой ние виждаме за пръв път в произведенията на великия пролетарски писател Максим Горки. Горки не само схвана и отрази раждането на този герой. Той гениално прозря неговото бъдеще и пътя на развитието на човечеството. И наистина стана, по думите на Людмил Стоянов, световен компас на мислите и чувствата на човечеството. По този начин Горки „здравно се свърза чрез великите си художествени произведения с работническото движение в Русия и в целия свят“.

Новият исторически герой — пролетарският революционер, става обективен факт и активен фактор в общественото развитие. И, естествено, проблемът за героя на социалистическо-реалистическата литература е не само един от основните проблеми на марксистко-ленинската естетика, а и едно от обединяващите звена в световната социалистическа литература. Защото той, героят на литературното произведение, е роден от действителността, за да се върне и да въздействува върху същата тази действителност, върху цялостното идейно-емоционално формиране и развитие на нови герои. Герои — преди всичко за живота. А оттам и за бъдещите произведения на литературата и изкуството.

И когато говорим за международното значение на светската литература, ние имаме предвид преди всичко въздействието, което тя оказва върху световния литературен процес, върху читателите и писателите от цял свят. При това въздействието на светската литература е твърде сложно и многообразно. То се определя не само от богатството и художествената сила на светската литература, но и от националните традиции на възприемащите я литератури, от жизнения и творческия опит на чуждестранните писатели. Зависи от това, доколко идеите на светската литература са станали обществена и естетическа потребност на чуждестранния читател, от общественото и литературното развитие на другите страни.

Развитието на която и да е национална литература днес е немислимо без запознаването с литературата или с отделни художествени произведения на другите народи или на отделни техни автори. Литературното взаимодействие не означава само личен контакт или само литературно влияние в някаква ограничена форма. В него, разбира се, се включва и личният контакт, и „тясно-литературното“ въздействие, използването на определени стилни похвати, заимстване на даден сюжет или образ, на някои езигови или други средства. Но усвояването опита на литературния учител не е подражание или механическо пренасяне на чужди идеи и образи. Дори при прякото литературно влияние истинското литературно учене означава творческо преосмисляне опита на учителите. Литературното взаимодействие включва и използване

опита на дадена литература или писател в по-широк идейно-художествен аспект, като творчески подход при пресъздаване на действителността и нейния герой.

Възприемането на творческите достижения на другите народи е неделима част от усвояването на националните литературни традиции и е възможно при най-активното отразяване тенденциите на общественото развитие на своята страна. Основното при литературното взаимодействие е да се отговори на духовните интереси и потребности на своя народ. Защото в крайна сметка главният учител на писателя е животът, общественно-историческата действителност в съответната страна. Защото определящото условие за появяването и развитието на литературата на социалистическия реализъм е общественото развитие на страната. Никакво влияние на Горки или Маяковски няма да помогне за създаването на истински национално художествено произведение, ако това произведение не отразява реалния живот на тази страна, живота и борбата на народа. Друг е въпросът, че произведенията на съветската литература влияят върху съзнанието и борбата на трудещите се от другите страни, учат чуждестранните писатели да се вглеждат в живота и да отразяват тази борба.

Беше време, когато Максим Горки единствен художествено откриваше на човечеството образа на новия стопанин на живота, когато със своята романтика въодушевяваше работниците, трудещите се, вдъхваше им вяра в светлото щастливо бъдеще. Беше време, когато великият Буревестник на революцията създаваше първите образи на революционерите комунисти. Но пролетарското революционно движение се развиваше нашир и в дълбочина. И заедно с него се развиваше социалистическата литература и изкуство. Днес вече става дума не за писатели единици.

Заедно с Горки и след Горки в Съветския съюз израстват редица крупни художници на социалистическия реализъм. За няколко десетилетия социалистическият реализъм се разви и обогати, появяват се и се утвърждават все нови и нови негови страни и възможности. Днес не е достатъчно литературите само да докажат, че социалистическият реализъм не е нормативен шаблон, не е изкуствено създание или нечия заповед, както твърдят нашите противници, а е резултат на художествената практика, на творчеството на писателите, художниците, композиторите, кинодейците и т. н. Необходимо е социалистическият реализъм да се разглежда като процес, в цялото му богатство и възможности, да се изследват неговите традиции и съвременни завоевания. За половин век съветската литература постигна големи успехи, роди забележителни майстори на художественото слово, създаде свои богати традиции и опит. Тези завоевания са сериозна крачка в художественото развитие на цялото човечество. Значително порасна международното значение на съветската литература. Все повече писатели от различни страни се обръщат към творческия опит на съветските писатели.

2

Голямото международно значение на съветската литература все повече привлича вниманието и на приятели, и на такива, които не са приятели. Много буржоазни идеолози в миналото, пък и сега, пробваха и усъвършенствуваха своето перо чрез отричане на Горки и Маяковски, Алексей Толстой и Шолохов, Серафимович и Фурманов, Фадеев и Островски. И това е обяснимо. Защото произведенията на съветските писатели утвърждават делото на революцията и новия човек — борец и строител на социалистическото общество. А когато все пак подобни „теоретици“ са принудени да признаят големите майстори на социалистическия реализъм, то за тях Шолохов, Федин или Леонов например са само големи таланти, „изключение от социалистическия ре-

лизъм“, а не потвърждение на големите му възможности. Горки за тях не е родоначалник на новото изкуство на социалистическия реализъм, а само „последната глава в развитието на руския реализъм от XIX век“. Признават го като някакво единствено и изключително явление, за да могат по-бързо да се освободят от него, да го зачислят завинаги в реликвите на миналото, на историята. В действителност в архивата на историята се оказаха самите тези гадатели. А делото на Октомврийската революция, произведенията на съветската литература придобиват с всяка измината година все по-голямо значение в обществено-политическото и художественото развитие на човечеството.

Едновременно споменаване на международното значение на Октомврийската революция и съветската литература съвсем не е случайно. Победата на Великия Октомври оказа и продължава да оказва огромно влияние както върху обществения, така и върху литературния живот на всички страни по света. От друга страна, въздействието на ярки художествени произведения, отразили социалния подем на народите за свобода, е особено силно в периоди на бурни обществени събития и поврати в историческото развитие. Съветската литература, въплътила в пленителни художествени образи бореца за делото на социалистическата революция и строителя на социализма, оказва и ще оказва благотворно влияние не само върху литературата на другите страни, но и върху техния обществено-политически живот, върху процеса на формирането и възпитанието на нови революционери в тези страни. Затова не е възможно развитието както на отделните национални литератури, така и на съвременната световна литература като цяло да се разглежда откъснато от плодотворното и всестранно въздействие на Великия Октомври и на съветската литература.

Разглеждането през такава призма на световния литературен процес на XX век бележи през последните години сериозни успехи. Имам предвид както многобройните трудове и изследвания в социалистическите страни, така и значението на проведените многобройни научни конференции, особено в Съветския съюз, посветени на проблемите на реализма, на връзките и взаимодействието на националните литератури, на социалистическия реализъм, на реализма и модернизма в литературата и т. н. Тук би трябвало да се подчертае и голямата роля на международните конгреси на славистите за теоретическата разработка на проблема за литературните връзки и взаимодействия, а също за изясняване ролята на Октомврийската революция и на съветската литература за развитието на съвременната световна литература.

Пролетарското революционно движение, комунистическата идеология са дълбоко интернационални явления. Невъзможно е те да бъдат разглеждани изолирано, само в рамките на една отделна страна. Историята учи, че всеки подобен опит завършва с открит шовинизъм и дребнобуржоазен национализъм. По същия начин невъзможно е да се разглежда и литературата на социалистическия реализъм само като национално явление. В процеса на развитието на революционното движение в различните страни възниква и литературата на социалистическия реализъм. В своята знаменита статия „Партийна организация и партийна литература“ В. И. Ленин призовава социалистическите писатели още в рамките на буржоазното общество да създават свободна пролетарска литература. С тази трудна, но благородна работа се заеха такива изтъкнати майстори на словото като Максим Горки, Анри Барбюс, Луи Арагон, Мартин Андерсен Нескьо, Йоханес Бехер, Бертолт Брехт, Пабло Неруда, Назъм Хикмет, Иржи Волкер, Бела Илеш, Христо Смирненски, Никола Вапцаров и мн. др.

В последния труд на големия съветски литературовед проф. И. И. Ани-симов „Нова епоха на световната литература“ са събрани редица негови изследвания, които осветляват световния литературен процес след победата на Великата октомврийска революция. Книгата представява една широка панорама на литературата на нашето бурно столетие. Убедително е доказано, че след Великия Октомври в цял свят става консолидация на прогресивните ли-тературни сили, тяхното сближаване с работническата класа, насищане на литературата с революционна идеология. Съветската литература става пример, световноисторическо явление. Със самия факт на своето възникване тя оказва въздействие върху развитието на прогресивните сили в литературите на всички страни по света.

Големият въпрос за взаимоотношението на революцията и културата се реши от историята на световната литература през последния половин век в полза на марксистко-ленинската концепция — за тясната зависимост и обусло-веност на литературата и литературния процес от обществения живот, от революцията. И тук още веднъж се проявява класовият характер и на литера-турните връзки. Защото целият буржоазен печат отхвърляше всякаква въз-можност за използване опита на съветската литература. А опитът показва, че борбата за съветска литература става по дълбокото вътрешно убеждение на революционните писатели, става с тяхната активна и съзнателна дейност.

Когато разглеждаме литературните връзки и взаимодействия и съзнател-ното обръщане на световните прогресивни писатели към творческия опит на съветската литература е необходимо с особена сила да вникнем в смисъла на ленинската теория за двете култури в буржоазното общество. Защото класо-вият, идеологическият характер на културата се проявява и тук с пълна сила.

В класовото общество истинският художник не може да не отрази в една или друга степен живота и борбите на прогресивната класа. Вдъхновявайки се от живота на своя народ, опрени на националните литературни традиции, писателите в същото време черпят от опита на своите чуждестранни събратя. Това е естественият път за развитието на всеки писател, на всяка национална литература. Горки предупреждава, че художникът може да се научи на худо-жествено майсторство само от художник. Но именно тук се проявява избира-телният, ако може така да се нарече, подход към литературните връзки. Ге-ниалните писатели от миналото са учили и продължават да учат своите прием-ници на художествено майсторство, на смелост, честност и правдивост при художественото пресъздаване на своята съвременност. Но за да определим основното направление на литературните връзки в дадена епоха е възможно само като подходим от класово-партийни позиции. По същество истински изразители на националните интереси на своите народи, на техните стремежи и обществени борби стават революционните писатели. Естествено, тук имам предвид изразители в областта на литературата и изкуството.

Ленин посочваше, че издигайки лозунга за интернационална култура на демократизма и световното работническо движение, ние вземаме от всяка на-ционална култура само нейните демократически и социалистически елементи, в противовес на буржоазната култура, на буржоазния национализъм на всяка нация. И когато социалистическата революция победи, когато цялата съветска литература стана социалистическа, естествено е вниманието на прогресивните писатели от всички страни да се насочи към тази литература. Съветската ли-тература стана за тях жизнена и творческа необходимост с много по-силно идейно-естетическо значение от редица произведения на националната ли-тература. Стана пример, образец и ядро на световната социалистическа ли-тература.

По такъв начин една нова, истински национална литература намери, по думите на И. Г. Неупокоева, значително по-дълбок отклик у демократически настроения читател от друга нация, отколкото чуждите му по своята идея или художествено изпълнение произведения на „своята“ буржоазна национална култура. (И. Г. Неупокоева, Проблемы взаимодействия современных литератур, М., АН СССР, 1963, стр. 14). Борбата на революционните писатели у нас за разширяване влиянието на съветската литература върху обществения и литературния живот в България през годините на фашизма е ярко доказателство на тезата за неизбежния и обективен ход на засилващото се въздействие на социалистическо-реалистическата литература във всички страни по света.

Октомври стана не само огромен катализатор, не само изхвърли на повърхността и отхвърли встрани от пътя на историята реакционните литератори. Октомври стана и онова голямо русло, което събра, обедини и насочи напред към действителното бъдеще на човечеството такива крупни творци като Анри Барбюс и Джон Рид, Анатол Франс, Бернар Шоу, Хайнрих Ман, Ромен Ролан, Теодор Драйзер и мн. мн. др. Да, действително „съсредоточаването на прогресивните сили в световната литература на страната на социалистическата революция стана историческа необходимост и в тази светлина трябва да се разглежда целият процес на развитието на световната литература“ (И. Анисимов).

Темата за Октомврийската революция веднага става основна тема на световната пролетарска литература в търсенето на новия герой, на нова тематика, в търсенето на нови пътища на световната литература. Върху пролетарските писатели революцията влияе непосредствено, укрепва вярата им в идеалите на комунизма, в неговата реалност и осъществимост. Тези писатели създават художествени произведения, отразяващи революционните настроения и борбата на трудещите се, тяхното възторжено отношение към първата социалистическа революция, към първата държава на работниците и селяните. Героите на техните произведения живеят със „стремежите на века“, борят се за осъществяването на тези стремежи. Под влияние на революцията процесът на идейното превъзрождаване и творческото развитие на редица демократически настроени писатели се ускорява. Без преувеличение може да се твърди, че всички честни писатели възприемат положително победата на революцията и развитието на съветската литература по пътя на социалистическия реализъм.

Преди повече от три десетилетия, от трибуната на първия конгрес на съветските писатели Луи Арагон каза, че конгресът ще окаже помощ и ще даде пример на прогресивните писатели от цял свят. „Нашата асоциация, — подчерта Арагон, — ще съумее да изрази в националните условия на френската култура лозунга за социалистическия реализъм, издигнат в СССР, не само в мащаба на националностите на СССР, но и в мащаба на националностите на цял свят.“ (Первый всесоюзный съезд советских писателей 1934 г., Стенографский отчет, ГИХЛ, М., 1934, стр. 354—356). Могат да се посочат десетки подобни изказвания на писатели от всички краища на земното кълбо. В тях се подчертава както изключителният пример на съветската литература, така и ролята на обществените условия в съответните страни и националните литературни традиции за развитието на новата, социалистическо-реалистическата литература и изкуство.

Днес теоретическото и практическото значение на подобни изказвания, направени още в началния етап от развитието на теорията и художествената практика на новото изкуство, нараства още повече. Преди всичко те потвърждават, че социалистическият реализъм е закономерно явление в художественото развитие на „националностите от цял свят“. Подобни изказвания, както и худо-

жествените произведения на създателите на социалистическия реализъм в отделните страни още веднъж доказват правилността на ленинския призив за създаване на социалистическа литература още в рамките на буржоазното общество. Показват, че писателите, осъзнали закономерностите на общественото развитие, възприели идеологията на работническата класа марксизма-ленинизма, сами стигат до извода за необходимостта от създаването на произведения на социалистическия реализъм и се обръщат към опита на най-добрите му представители. И накрая, това обръщане на чуждестранните писатели към творческия опит на съветските писатели винаги е свързано с конкретните обществени условия и литературни традиции на съответната страна.

На Запад продължават обвиненията, че съветската литература се разпространява в другите страни насилствено, че писателите комунисти били задължени стриктно да спазват установените образци, без да разполагат с необходимата творческа свобода и без да могат да се съобразяват с националните особености на своето творчество. Бих искал тук да напомня думите на Йоханес Бехер: „Пишете като Максим Горки едновременно означава и — не пишете като Максим Горки, а пишете така, както това съответствува на вашата природа, на вашето образование, на вашите национални особености и на изискванията на нашия век.“ Само по този начин произведенията на писателите, които се учат от Горки, биха изиграли своята роля в обществения и литературен живот на своите страни. Впрочем развитието на световната социалистическо-реалистическа литература е прекрасна илюстрация на действителната творческа свобода, с която се ползват революционните писатели.

Още през първия етап от своето съществуване съветската литература започва да оказва голямо въздействие върху световната литература. Появяват се първите големи произведения на социалистическия реализъм в другите страни, отразили революционния и литературен подем в тези страни. Когато се обръщаме към този първи етап от развитието на съветската литература, ние се убеждаваме колко прави са Горки и Ал. Толстой. Още в средата на 20-те години те писаха за голямото международно значение на съветската литература, за изключителния опит на първите колумбовци в новата социалистическа литература. Действително, първите колумбовци прокараха пътя на новата литература и стигнаха до нова земя. Но тяхната историческа заслуга е още по-голяма, защото те прокараха този път не на стари корабчета, а на истински океански кораби, създадоха произведения с голяма художествена сила.

Тук нямам възможност и не е необходимо да разглеждам въздействието на съветската литература върху световната литература през различните етапи от нейното развитие. Бих искал само да отбележа, че през тридесетте години съветската литература завоюва невиджани висоти, международното ѝ значение значително нараства. Благодарение сериозните обществено-политически и икономически успехи на СССР, благодарение правилната политика на КПСС идейното единство на съветските писатели укрепва и се създава Съюзът на съветските писатели. Изясняват се и се разработват редица важни проблеми на марксистко-ленинската естетика и литературна теория. Създават се прекрасни художествени произведения.

Основната тема на литературата от 20-те години — темата за революцията и нейната защита по фронтовете на гражданската война — продължава да се развива и през тридесетте години. През този период се създават трите големи епоса на съветската и световната социалистическо-реалистическа литература: „Животът на Клим Самгин“ от Горки, „Тихият Дон“ от Шолохов и „Ходене по мъките“ от А. Толстой. Но в живота вече съществува нов герой — строителят на социализма, с широки обществени и духовни интереси, с богат душевен

мир. Съветските писатели трябваше да пресъздадат художествено този герой, тази нова действителност. Те се обръщат към съвременността и създават произведения за социалистическото строителство, за ролята на труда и за възпитанието на новите хора на социалистическото общество, за формиране характера на младото поколение в огъня на революцията и гражданската война, в процеса на труда, за ролята на Комунистическата партия в строителството на новия живот. Писателите се обръщат и към миналото и от позициите на марксизма-ленинизма пресъздават в художествени произведения най-важните периоди в историята на народите на Съветския съюз.

Особено голяма роля в световния литературен процес през онзи период имат творческите търсения на съветските писатели за определяне метода на новото изкуство, а също политиката на КПСС по въпросите на литературата и изкуството, за сплотяване на всички съветски писатели в единен съюз.

Големите художествено-творчески и литературно-естетически успехи на съветската литература имат изключително важно значение за развитието на световната социалистическа литература. В сложния процес на взаимни връзки и взаимодействие, в период, когато самата съветска литература възприема всичко най-ценно от световната култура, когато съветските писатели активно общуват с всички големи световни писатели и се учат от тях, в същото време тя, съветската литература, става притегателен център за прогресивните писатели от другите страни.

В заключителната си реч пред първия конгрес на съветските писатели М. Горки казва: „Историята ни издигна като строители на нова култура, и това ни задължава още повече да се стремим напред и нагоре, за да може целият свят на трудещите се да ни вижда и да чува нашите гласове.“ Съветските писатели още от зараждането на съветската литература много добре разбират своята историческа отговорност, разбират, че са включени в огромно дело, в дело от световно значение. Само две години по-късно Горки наново се обръща към международното значение на съветската литература и посочва, че нейният път, нейното предназначение е да бъде интернационална литература. Със своите художествени качества известна част от нея още тогава вече се е превърнала в интернационална и става образец, пример както за съветските, така и за чуждестранните писатели. Това вече не е само увереност в бъдещото международно значение на съветската литература, не е само увереност, че опитът на съветските писатели е съвсем изключителен и „трябва да бъде и ще бъде опит със световно значение“. Това дори не е само увереност, че след първите колумбовци ще потеглят и други океански кораби. Защото още към средата на тридесетте години много произведения на съветските писатели са преминали границите на социалистическата си родина и оказват чувствително въздействие върху чуждестранните читатели и писатели.

След Великата отечествена война на съветските народи в съветската литература се появиха нови крупни художествени произведения, които продължават традициите на Горки, традициите на съветската литература от първите десетилетия след победата на Великата октомврийска социалистическа революция. Произведения, които обогатяват не само съветската, но и цялата световна социалистическо-реалистическа литература.

Историческата необходимост и закономерност в появяването и развитието на марксизма-ленинизма, неговата дълбока научност продължават да привличат всички съвременни големи творци на страната на социалния прогрес и действителния, социалистическия хуманизъм, на страната на социализма. Една от най-характерните типологически черти на съвременната световна литература е приемането в една или друга степен на литературно-обществения патос на Октомври и на съветската литература от всички най-изтъкнати пи-

сатели реалисти. Би могло да се посочат много произведения на съвременната литература, които достойно продължават дълбоко новаторския характер и историческия хуманизъм на съветската литература. Продължават традициите на Горки и Маяковски, Серафимович и Фадеев, Островски и Шолохов при художественото пресъздаване величието на освободения народ в неговата борба за щастлив и радостен живот.

Интернационалната същност на съветската литература, нейният път, международното ѝ предназначение увеличават отговорността на съветските писатели в световния литературен процес. Всички конкретни марксистки изследвания, посветени на литературните връзки и взаимодействия, на въздействието на съветската литература върху литературите на другите страни потвърждават правилността на такава мисъл. Да си спомним думите на Г. Бакалов, че Горки е станал за българския читател любим писател-вдъхновител, че малцина български писатели освен Ботев и Смирненски могат да се гордеят с подобно признание, познаване, почит и обич, както „чужденецът“ Максим Горки.

В речта си при получаване на Нобеловата награда Шолохов каза, че социалистическият реализъм изразява мироглед, който не приема нито съзерцателността, нито бягството от действителността, а зове на борба за прогреса на човечеството, дава възможност да се постигнат целите, близки на милиони хора, да им освети пътя на борбата.

Полувековният опит на съветската литература показва, че тая задача бе решена блестящо от съветските писатели. Световната литература се обогати с цяла галерия от ярки художествени образи — борци за победата на социалистическата революция и защитници на революцията по фронтовете на гражданската война, участници в социалистическото строителство, в решителното революционно преустройство на народното стопанство и на духовния живот, при извършване на културната революция, герои от Великата отечествена война и днешни наши съвременници — хора с високи нравствени добродетели, всеотдайно предани на делото на комунизма, хора с широки обществени и духовни интереси, с богат душевен мир. Защото революцията създаде огромно разнообразие и богатство на прекрасни хора — нови и непознати в предоктомврийската епоха от човешката история, страстни мечтатели за щастieto на човечеството и непоколебими борци и труженици за осъществяването на тези мечти.

*

Поставеният тук проблем е толкова сложен и предоставя такива богати възможности за разглеждане от съвсем различни аспекти, че в една кратка статия като настоящата е невъзможно дори само да се изброят всичките му основни страни. Имам предвид въпросите за мястото на писателя в обществото и неговата зависимост и отговорност пред това общество, за познавателната и възпитателна функция на литературата, за партийността на литературата и изкуството и свободата на твореца при избора и художественото възсъздаване на действителността и интересуващите го теми и герои, при използването на различни художествени похвати, въпросът за класово-партийния характер на литературата, за метода на социалистическата литература и богатството на различни стилове и почерци, на творчески търсения и решения, за партийното ръководство като най-сигурен път за истинска и пълна демократизация на културния живот в социалистическите страни. И заедно с това — привлекателният пример на общественно-политическия, икономическия и културния

живот на социалистическите страни за революционните писатели от другите страни, за народите от цял свят.

Защото Октомври постави пред човечеството не само реална програма за свобода и щастливо бъдеще, издигна на дневен ред най-висшите човешки идеали. Но и стана реален пример и образец за обществено и културно развитие. Даде нова, марксистко-ленинска насока и на проблема за литературните връзки и взаимодействия, определи основното, решаващото в тези взаимодействия. Показа силата на комунистическите идеи и тяхното неотразимо въздействие върху трудещите се и върху майсторите на художественото слово.

Едни от най-съществените въпроси тук са също така тези за отношението към културното наследство, за осъществяване на забележителната мисъл, че пролетариатът е истинският законен наследник и продължител на всичко най-ценно, натрупано от човечеството през неговата хилядолетна история, за усвояване и преосмисляне на всички естетически и художествени ценности от миналото. При това, усвояване и преосмисляне и в идейно-теоретическо и в художествено-творческо отношение.

Специално за нас българите разглежданият тук въпрос е пряко свързан с преплитането на такива интересни и сложни фактори на обществения и литературния живот като революционните борби на народа за национална и социална свобода, богатите ни революционни традиции, будното политическо съзнание на народа и писателите, революционните реалистически и свободолюбиви традиции на българската литература и изкуство, традиционното от векове взаимодействие на руската и българската обществена и литературна мисъл, благотворното въздействие на руската литература, изкуство и естетика върху развитието на обществения и литературния живот в страната ни, изключителното по своите мащаби влияние на съветската литература в капиталистическа България и т. н.

У нас вече е направено много за изясняване на руско-българските и съветско-българските литературни връзки и отношения. Направено е много за изследване на редица други национални литератури и техните връзки с българската. Струва ми се обаче, че времето, в което живеем и богатите традиции на марксистическата естетика в България изискват по-цялостно осмисляне и теоретическо разработване на проблема за литературните връзки. В Съветския съюз и редица други страни се прави твърде много в това отношение, провеждат се специални научни конференции, симпозиуми, сесии и т. н. На тях се разглеждат не само двустранните литературни връзки и взаимодействия, но и проблемите за общите типологически закономерности в развитието на съвременните литератури, за отношението на литературата и изкуството към своето време и към обществената действителност, както и всички основни проблеми на марксистко-ленинската естетика, на литературната теория и критика, които вълнуват и българските литературатори.

Полувековният творчески опит на съветската и световната литература на социалистическия реализъм, традициите на марксистко-ленинската естетическа мисъл у нас и в чужбина предоставят богати възможности за сериозни теоретически обобщения.